Vestingplan Gorinchem

30 maart 2017

DE VESTING LEEFT

Voorwoord

Gorinchem is een prachtige vestingstad. Een rondwandeling over de stadswallen levert prachtige vergezichten op, geeft een blik op de historie en laat je genieten van de natuur. De vesting en de stadswallen maken de stad zo bijzonder.
Regelmatig loop ik een rondje wallen en ben altijd weer verrast door de schoonheid van de vesting en het contrast met de weidsheid van het rivierenlandschap. Tegelijkertijd constateer ik dat de vesting op sommige plekken haar glans heeft verloren. Door de tijd, door de wijze van beheer of door ontwikkelingen van buitenaf. Soms zijn er maar kleine ingrepen nodig om die glans weer terug te brengen.
De stadswallen van Gorinchem zouden veel sterker dan nu tot de verbeelding kunnen spreken. Dat is het doel van dit Vestingplan.

Arjen Rijsdijk, wethouder gemeente Gorinchem

GEMEENTE
GORINCHEM

WELMERS BURG STEDENBOUW

Inhoudsopgave

1. Inleiding **11**
Aanleiding 11
Doel 11
Opzet 11

2. Proces **15**

3. Geschiedenis en cultuurhistorie **18**
Geschiedenis van de vesting 18
Oude Hollandse Waterlinie 24
Nieuwe Hollandse Waterlinie 25
UNESCO-werelderfgoed 26
Beschermd stadsgezicht 26
Rijksmonument 26
Cultuurhistorische betekenis 27

4. Inventarisatie **31**
Landschappelijke structuren 31
Natuurwaarden 31
Routestructuren 32
Waterkering 34
Gebouwde objecten 37

5. Kwaliteiten en knelpunten **41**
Kwaliteiten 41
Knelpunten 43
Ideeënkaart 45

6. Visie **49**
Cultuurhistorische onderlegger 49
Samenhang 49

7. Onderdelen van de visie **54**
Wal 54
Vestingpad 59
Bomen 63
Meidoornhagen 65
lage natuur 65
Coupures en toegangen 67
Voorwerken 73
Gebruik en inrichting van de bastions 74
Meubilair 79
Verlichting 80
Kunst 83
Educatie en informatievoorziening 84
Stadspromotie en toerisme 85

8. Beheer **89**

9. Projecten en prioritering **92**

Nawoord **100**

Literatuur **102**

Colofon **103**

Inleiding

1 Inleiding

Aanleiding

De vestingwallen vormen een belangrijk onderdeel van de stad Gorinchem. Als omarmend element van de historische stad, als wandelpark, als natuurnetwerk rond de binnenstad. Ook zijn de vestingwerken een belangrijk onderdeel van zowel de Oude- als de Nieuwe Hollandse Waterlinie.
In de loop van de tijd zijn er invloeden geweest op de stadswallen die het beeld van de strakke verdedigingsstructuur hebben aangetast. Soms vanwege aanpassingen of versterkingen van de wal, soms vanwege te extensief beheer en soms door het ondoordacht toevoegen van nieuwe elementen.
Het is een wens van het gemeentebestuur te komen tot een betere vestinguitstraling in een herkenbare en historische context. In dit Vestingplan wordt hier vorm aan gegeven.

Doel

In de startnotitie Vestingplan heeft de gemeente de aanleiding en het doel van het Vestingplan Gorinchem op hoofdlijnen beschreven.
Het Vestingplan Gorinchem is de brede integrale visie op de vestingwerken in relatie tot de historische vestingstad waar ze onderdeel van uitmaken. Breed in de zin van de visievorming op het gehele scala aan aspecten dat invloed heeft op de (beleving van de) historische kwaliteiten en tevens het functioneren van de vesting als toeristische trekpleister en uitloopgebied voor de stedeling. Integraal in de zin dat de visie niet alleen een historische/ruimtelijke insteek kent, maar zeker ook een economisch-toeristische, sociale en maatschappelijke. De visie levert een gewenst toekomstbeeld op van de vesting, in nauwe relatie met de binnenstad van Gorinchem.

De thema's die daarbij een rol spelen zijn:

- cultuurhistorie
- verblijfskwaliteit (recreatie)
- toerisme (uitstraling)
- evenementen
- spelen/struinen
- waterkering
- verbinding met de stad
- functies gebouwen
- functionaliteit
- natuurwaarden
- kunst
- routestructuren
- beleving
- educatie
- functies

Apart benoemd in het startdocument is het beheer van de wallen (het groen, de stadsmuren en de gebouwen. Het beheer is van grote invloed op de uitstraling en beleving van de stadswallen.
Bovengenoemde thema's lijken ieder op zichzelf te staan. De kracht van de aanpak voor het vestingplan is het samenbrengen en afwegen van de thema's. Daarbij staat het motto centraal:

DE VESTING LEEFT

Niet het terugbrengen van de historisch correcte situatie staat centraal, maar een sterke beleving van het historisch perspectief en het vestinglandschap. Beperkte nieuwe ingrepen, elementen of functies kunnen daar aan bijdragen. Dit kan alleen zorgvuldig worden gedaan wanneer we een zo compleet mogelijk inzicht hebben in de historische situatie en de aanpassingen die gedaan zijn in de loop van de tijd.

Het Vestingplan is geen uitvoeringsplan. Het Vestingplan geeft de visie op de vesting weer, met aanbevelingen voor aanpassingen en beperkte toevoegingen voor de komende jaren. Het is de basis voor het benoemen van deelprojecten die na het vaststellen van het plan verder uitgewerkt worden. Op welk moment de uitwerking en vervolgens uitvoering van deelprojecten aan de orde komt, is sterk afhankelijk van beschikbare budgetten en subsidies.

Opzet

Dit document is in negen hoofdstukken verdeeld. Na de inleiding volgt een beschrijving van het interactieve planproces dat is gevolgd om te komen tot het Vestingplan. In de volgende hoofdstukken worden de geschiedenis en ruimtelijke opbouw van de vesting besproken en worden kwaliteiten en knelpunten benoemd (hoofdstuk 2 t/m 5).

Hoofdstuk 6 geeft de visie op hoofdlijnen weer. In dit hoofdstuk is de visiekaart weergegeven. Hoofdstuk 7 geeft inzicht in de verschillende onderdelen van de visie met aanbevelingen voor de uitwerking ervan. De visie op het beheer van de vestingwerken is beschreven in hoofdstuk 8.
De uitwerking van de visie in concrete projecten staat in hoofdstuk 9. Aan de lijst van projecten is een prioritering toegevoegd.

Het nawoord is vooral een oproep aan de gemeente om de komende jaren actief te werken aan de uitvoering van het Vestingplan in stappen.

Proces

De Ontwerpgroep aan het werk

2. Proces

Communicatie, participatie en co-creatie zijn sleutelbegrippen geworden in het ontwikkelen van visies en plannen. Aan het Vestingplan van Gorinchem is dan ook intensief samengewerkt met bewoners van de stad. Daarbij is een stap verder gegaan dan het klankborden van ideeën die door gemeente of adviesbureau op papier zijn gezet. Uitgangspunt in het proces was daadwerkelijk samenwerken en samen ontwerpen met bewoners.

Aftrapavond

Op 29 augustus 2016 vond de openbare aftrapavond Vestingplan plaats. Op deze avond in de Luisterpost, een van de militaire gebouwen van de vesting, werden ruim veertig bewoners en betrokkenen geïnformeerd over het doel van het Vestingplan en het beoogde proces.
Mensen die graag wilden meedenken over het Vestingplan konden zich aanmelden voor de Ontwerpgroep of de Klankbordgroep.
Met de Ontwerpgroep is intensief gewerkt aan het vormgeven van ideeën en de inhoud van de plannen. De Klankbordgroep werd gevraagd te reageren op de door de ontwerpgroep geopperde ideeën en de haalbaarheid ervan te beoordelen.

Ontwerpgroep Vestingplan

Er is heel veel kennis over de vesting aanwezig bij binnenstadsbewoners, bij de historische vereniging, bij de Werkgroep Vesting etcetera. Deze kennis is ingezet in het ontwerpproces. De Ontwerpgroep Vestingplan bestond uit tien deelnemers en werd begeleid door het stedenbouwkundige bureau Welmers Burg Stedenbouw.

De achtergrond van de leden van de Ontwerpgroep is uiteenlopend. Zo zijn er leden met expliciet expertise op het gebied van de (militaire) geschiedenis, leden met kennis over de natuur en leden die de wal dagelijks als stadspark gebruiken. Allemaal hebben ze een grote lokale betrokkenheid en zijn ze in staat gebleken ook buiten hun eigen expertise of eigen belang mee te denken.

Er is in een relatief korte periode van ongeveer drie maanden (september 2016 – december 2016) toegewerkt naar een Vestingplan. Dit is gebeurd tijdens zeven bijeenkomsten en in grofweg vijf stappen:

1. Inventarisatie
2. Ontwikkelen ideeën
3. Eerste concept Vestingplan
4. Interactie over het concept Vestingplan
5. Uitwerken Vestingplan met projectenlijst

Klankbordgroep

De Klankbordgroep is bijeen geweest in de Luisterpost op 10 november 2016 en op 8 december 2016. De klankbordgroep bestond uit circa twintig deelnemers. Dit waren zowel bewoners van de stad als ook afgevaardigden van overleginstanties zoals de Molenstichting (SIMAV), de fietsersbond, de watersportvereniging en het binnenstadsmanagement. De avonden werden goed bezocht. Ook enkele leden van de Ontwerpgroep waren aanwezig om de suggesties en opmerkingen van de klankbordgroepleden aan te horen.

Op de eerste klankbordgroepavond zijn het historisch perspectief, de kwaliteiten en knelpunten van de vesting en de eerste aanzet tot de visie besproken. Aanbevelingen, suggesties en commentaren van de klankbordgroep zijn in de verdere uitwerking van het Vestingplan meegenomen.

Op de klankbordgroepavond in december is het concept Vestingplan gepresenteerd en besproken. Los van de klankbordgroepavonden is er aanleiding geweest om met sommige partijen een apart overleg te voeren over het Vestingplan. Zo is er gesproken met het Waterschap Rivierenland, het bestuur van de Volkstuinvereniging Oostgracht en de Werkgroep Vesting Gorinchem.

Inloopavond

Dinsdag 10 januari 2017 is een inloopavond georganiseerd op het stadhuis waarbij eenieder kennis kon nemen van het concept Vestingplan. De avond is aangekondigd in de plaatselijke krant en op social media. Ontwerpgroepleden, Klankbordgroepleden en alle mensen die eerder waren aangeschreven voor de aftrapavond zijn persoonlijk uitgenodigd. De avond was goed bezocht met circa zestig belangstellenden. In algemene zin werd er zeer positief gereageerd op het Vestingplan. Voor enkele onderdelen van de visie werden aanbevelingen gedaan.

Rondgang over de wallen met de Ontwerpgroep

Geschiedenis en cultuurhistorie

3. Geschiedenis en cultuurhistorie

Geschiedenis van de vesting

Gorinchem ontleent haar identiteit voor een belangrijk deel aan de militaire geschiedenis vanaf de Middeleeuwen. Tot na de Tweede Wereldoorlog heeft Gorinchem als garnizoensstad een militaire functie vervuld. Deze status heeft de stad lange tijd beperkt in haar groei. Tegelijkertijd heeft die beperking ook gezorgd voor een praktisch compleet en gaaf stelsel van vestingwallen, muren en bastions zoals we dat nu kennen.
De historische ontwikkeling van de vestingwerken willen we met het Vestingplan beter leesbaar en beleefbaar maken. Om dit te kunnen doen is een goed inzicht in de historische ontwikkeling van de stad en haar vestingwerken noodzakelijk.

De eerste nederzetting

Omstreeks het jaar 1000 is Gorinchem ontstaan als vissersnederzetting rond de hoeve van Gorik op een oeverwal tussen de Merwede en de Linge. In een document uit 1224, waarin Floris IV de tolvrijdom van de Gorcumers in het gehele graafschap Holland bevestigt, wordt de naam Gorinchem voor het eerst genoemd.
Het leven in Gorinchem werd bepaald door het water. Dankzij de rivier konden mensen leven van de visserij. De rivier bracht nog meer voordelen met zich mee, zowel voor handel als voor landbouw. De rivier zorgde ook voor wateroverlast. Daarom werden in de dertiende eeuw de eerste dijken aangelegd.

De middeleeuwse stad

De heren van Arkel kregen Gorinchem in hun bezit. Zij begonnen in 1267 met de bouw van een groot kasteel aan de oostzijde van de stad. In 1382 gaven zij de Gorinchem stadsrechten. Kort daarop werd de stad ommuurd. De aarden wallen en houten palissaden werden vervangen door stenen muren met enkele torens en poorten. Daarbij werd ook de bovenstad ommuurd.

Graaf Willen VI van Holland liet het kasteel van de heren van Arkel ten oosten van Gorinchem afbreken en bouwde een imposant kasteel ten zuiden van de stad aan de rivier: de Blauwe Toren. Later werd dit kasteel nog uitgebreid.

Eind 16e eeuw

De reformatie en de Tachtigjarige Oorlog leidden tot veranderingen. De Gorcumers begonnen de middeleeuwse vesting provisorisch te versterken tegen de Spanjaarden. Ondertussen werden verschillende ontwerpen gemaakt voor een moderner verdedigingsstelsel. Naar ontwerp van Adriaan Anthonisz werden tussen 1578 en 1609 de vestingwerken aangelegd, zoals deze nu nog bijna geheel intact zijn.

De middeleeuwse ommuring werd gesloopt en ook het complex van de Blauwe Toren werd afgebroken. De nieuw aangelegde vesting werd aanzienlijk groter. De stad kreeg een aarden omwalling en was waarschijnlijk

Zicht op de middeleeuwse stad rond 1568, met links op de achtergrond kasteel de Blauwe Toren

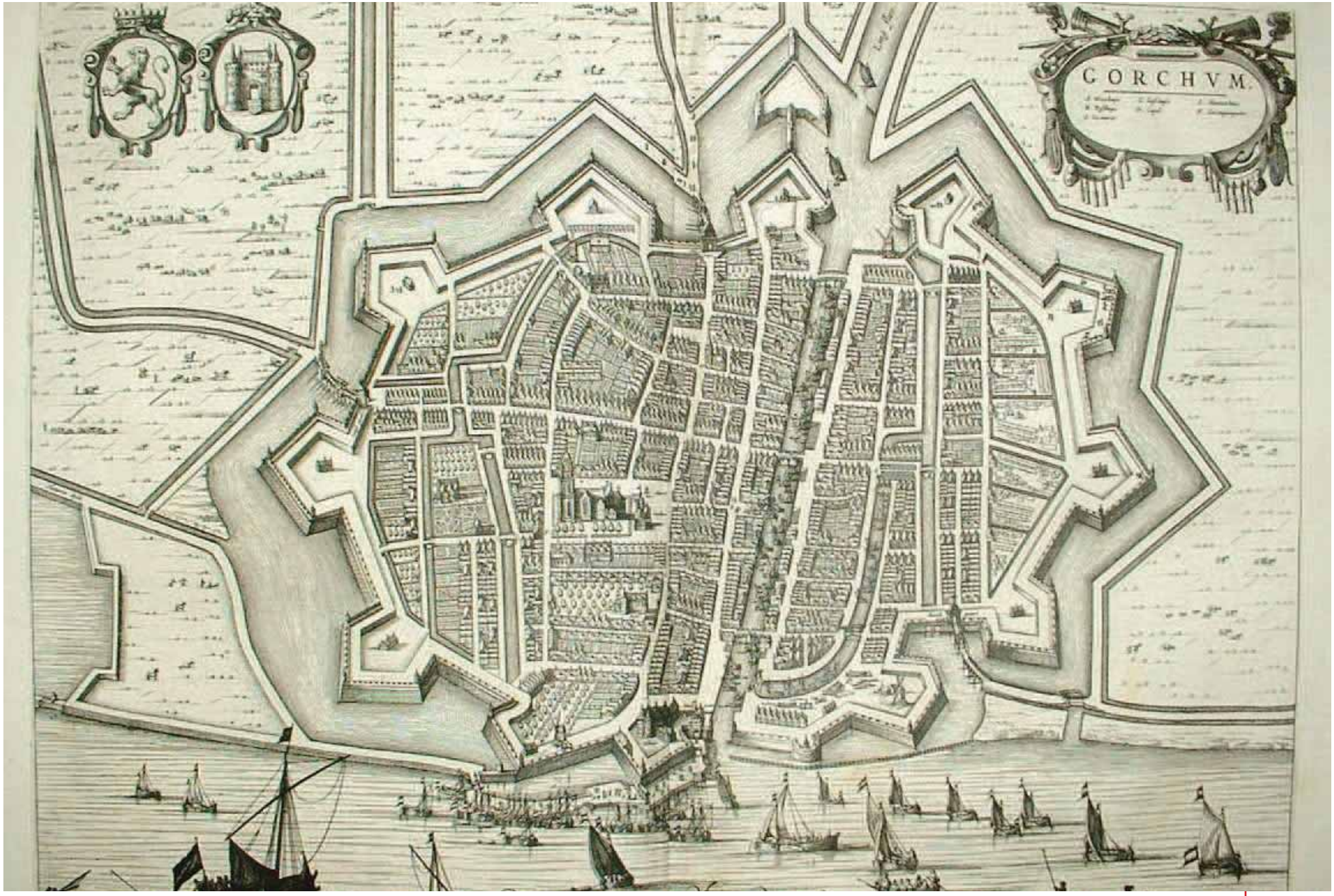

Historische kaart van rond 1649, Joan Bleau

volledig voorzien van een stenen (bekledings) muur aan de buitenzijde. Het is onduidelijk of de stad daadwerkelijk volledig ommuurd is geweest, of dat dit alleen zo was aan de oostzijde van de stad, zoals in de huidige situatie.
De stad kreeg een stadsgracht en had in totaal elf bastions. De stadstoegangen werden verlegd en nieuwe stadspoorten gebouwd: de Kanselpoort aan de westzijde, de Arkelpoort aan de noordzijde, de Dalempoort aan de oostzijde en de Waterpoort aan de zuidzijde.

Gorinchem bleek een sterke vesting- en garnizoensstad. In het jaar 1672 lukte het de Fransen niet om Gorinchem in te nemen, waar dat bij veel andere steden wel was gelukt. Inundatie (het onder water zetten van land) bleek een effectieve manier van verdedigen. Zo ontstond geleidelijk de Oude Hollandse Waterlinie, waarvan Gorinchem het zuidelijke punt vormde.

De 17e en 18e eeuw

Een vestingstelsel was geen statisch geheel. Er werden in de loop der tijd verbeteringen aangebracht. Zo werden aan het einde van de 17e eeuw aan de oostzijde van de stad voorwerken aangelegd.

Aan het einde van de 18e eeuw viel Gorinchem toch in handen van de Fransen. Zij hielden de stad tot 1814 bezet. De stad kreeg het zwaar te verduren tijdens het beleg van Gorinchem (1813-1814). De Fransen hadden de omgeving van de vesting ontdaan van bebouwing en beplanting en onder water gezet. De belegering zorgde ervoor dat vele huizen werden verwoest en beschadigd. De vesting bleek niet bestand tegen het zwaarder wordende geschut.

De 19e eeuw

Direct na de Franse Tijd werd begonnen met het verbeteren van de waterhuishouding rond Gorinchem. Er was regelmatig sprake van wateroverlast in de stad. In 1815 werd Wijdschild ingepolderd met de Dalemsedijk en in 1818 volgde de aanleg van het Kanaal van Steenenhoek naar Hardinxveld. Dit kanaal moest zorgen voor een betere afwatering van de Linge.
In 1824-1825 werd het Merwedekanaal aangelegd en werd de Lingehaven met twee sluizen afgesloten, de Korenbrugsluis en de oude Merwedesluis.

De Kringenwet en de Vestingwet maakten uitbreidingen buiten de stad onmogelijk. De Kringenwet had tot doel het vrijhouden van de schootsvelden rond vestingwerken. Het slopen, bouwen, rooien en beplanten binnen de Verboden Kringen was in deze wet geregeld. Bouwen buiten de vesting was niet aan de orde. De ruimte binnen de vesting werd wel steeds intensiever bebouwd.

de vroegere Arkelpoort

Het Kanaal van Steenenhoek en de eerste ontwikkelingen van de Haarwijk, rond 1955

Na de aanleg van het Merwedekanaal in 1880-1890 kwamen grootschalige industriële ontwikkelingen buiten de vesting op gang langs de Linge en aan de Wolpherensedijk.

De aanleg van het Merwedekanaal had een ingrijpende invloed op een deel van de vesting: Bastion III werd geheel en bastion IV voor een deel afgegraven voor de aanleg van een nieuw sluizencomplex. Vanwege het toenemende verkeer werden, op de Dalempoort na, alle poorten gesloopt en vervangen door coupures. In 1860 werd een extra verbinding met de stad aangelegd vanaf de Spijksedijk: de Vijfde Uitgang.

De 20e eeuw

Na de eeuwwisseling werd de Kringenwet versoepeld en konden de eerste wijken buiten de stad worden gebouwd ten noordwesten van de stad. Vooral na de Tweede Wereldoorlog heeft de stad zich in die richting uitgebreid.
In oostelijke richting was dit pas mogelijk toen in 1959 de vestingfunctie definitief werd opgeheven.
In de zestiger jaren is de Burgstraat verlengd en aangesloten op de Dalemsedijk. Vanaf de zeventiger jaren werd gestart met de bouw van Wijdschild aan de oostzijde van de stad. In 1978 werd de gemeente- en provinciegrens bijna een kilometer naar het oosten verlegd waardoor verdere expansie in oostelijke richting mogelijk werd.

Kaartbeeld van de vesting van rond 1700

Kaartbeeld anno nu

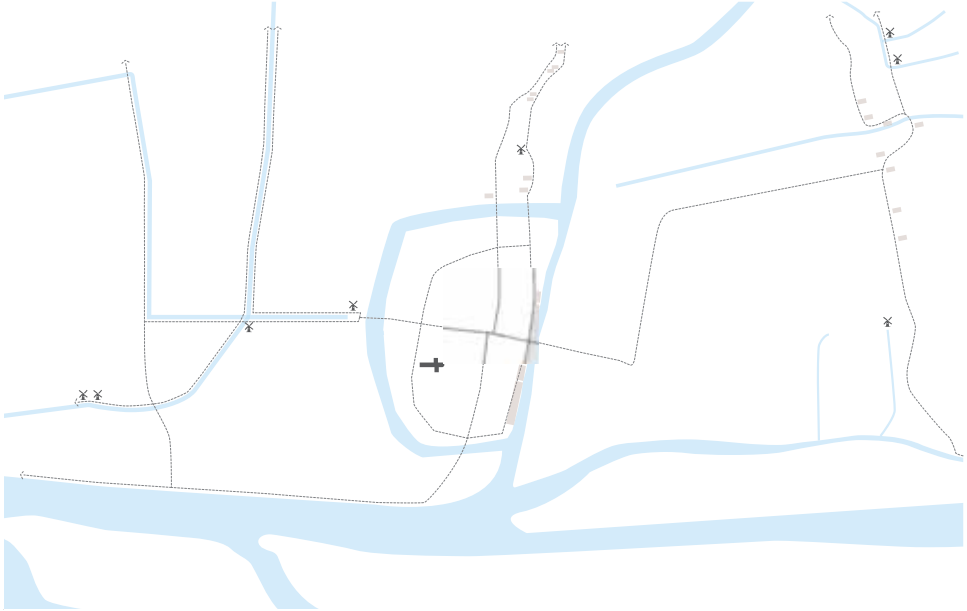

Nederzetting omstreeks 1000

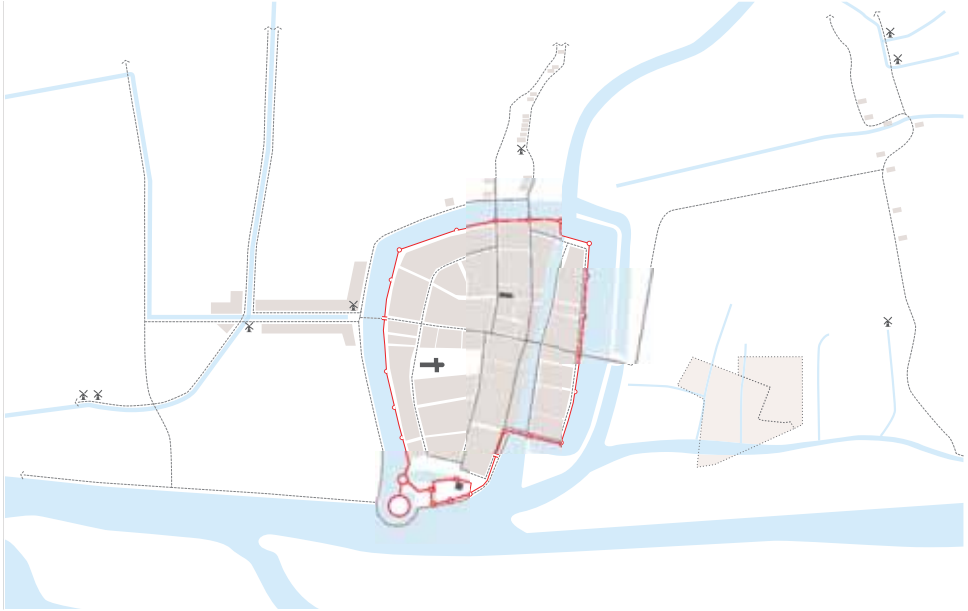

Middeleeuwse stad omstreeks 1400

Aanleg vestingwerken omstreeks 1600

Realisatie voorwerken (Glacis en Ravelijnen), 1600 - 1800

Aanleg Kanaal van Steenenhoek, 1800 - 1885

Aanleg Grote Merwedesluis, 1885 - 1950

Ontwikkeling Lingewijk en Haarwijk, 1950 - 1980

Ontwikkeling Wijdschild en Gorinchem Oost, 1980 - 2017

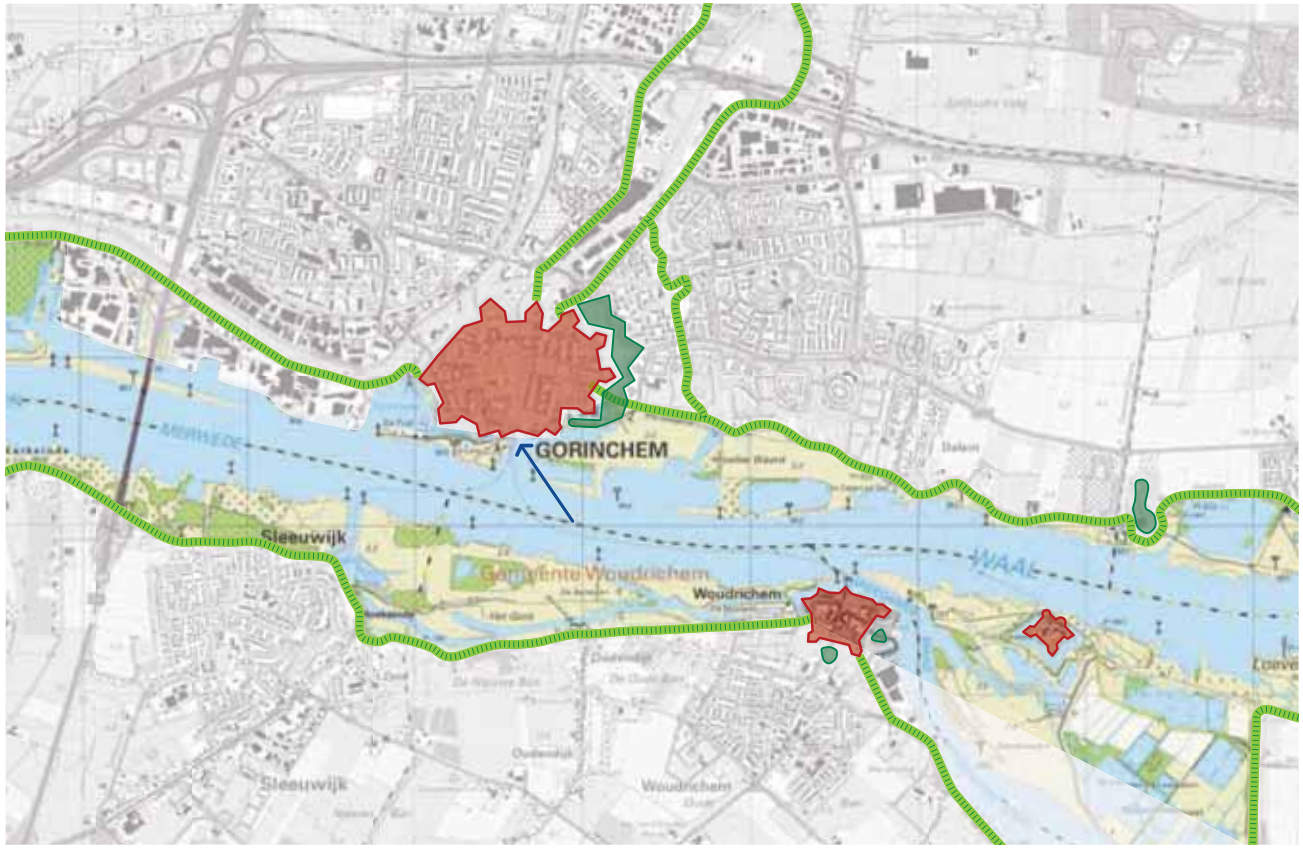

De Gorcumse vesting in bredere context met Woudrichem en Slot Loevestein

Kaart verdedigingslinie Oude Hollandse Waterlinie

De Gorcumse vesting is gelegen op een strategisch belangrijk punt bij de samenkomst van Maas, Waal en Linge en vormde met Woudrichem en Loevestein een belangrijke vestingdriehoek. Omstreeks 1673 werd de vesting opgenomen in de Oude Hollandse Waterlinie en na 1814 in de Nieuwe Hollandse Waterlinie.
De vesting vormde een steunpunt in die linies, onder meer ter verdediging van de Waaldijk, de Lingedijk en de inundatiewerken. Samen met de omliggende vestingen en forten werden ook de Linge, de Maas, de Waal en de Merwede bestreken.

Oude Hollandse Waterlinie

De Oude Hollandse Waterlinie is ontstaan in het zogenaamde rampjaar 1672. De linie werd aangelegd ter verdediging van de economische en politieke macht van Holland en Amsterdam en tegen aanvallen uit het oosten. De linie was een doordacht netwerk van inlaatplaatsen, dammetjes en sluisjes, aanvoerkanalen, dijkjes, waterpeilbeheer en strategische versterkte steden. Samen met de bestaande natuurlijke barrières waren zo naar verhouding veel minder troepen nodig dan anders bij een lange grens het geval zou zijn.

Het verdedigingswapen van de inundatie was een mogelijkheid die het cultuurlandschap van Holland en West-Utrecht bood. Het polderland werd kunstmatig droog gehouden met molens en kon dus ook, als het nodig was, onder water gezet worden.
De waterlinie werd door de rivieren de Merwede, de Lek, de Hollandsche IJssel, de Oude Rijn en de Vecht in verschillende gedeelten of kommen verdeeld. De vesting van Gorinchem maakte onderdeel uit van de inundatiekom tussen Merwede en de Lek bij Ameide (de Alblasserwaard en delen van Vijfheerenlanden en de Tielerwaard).

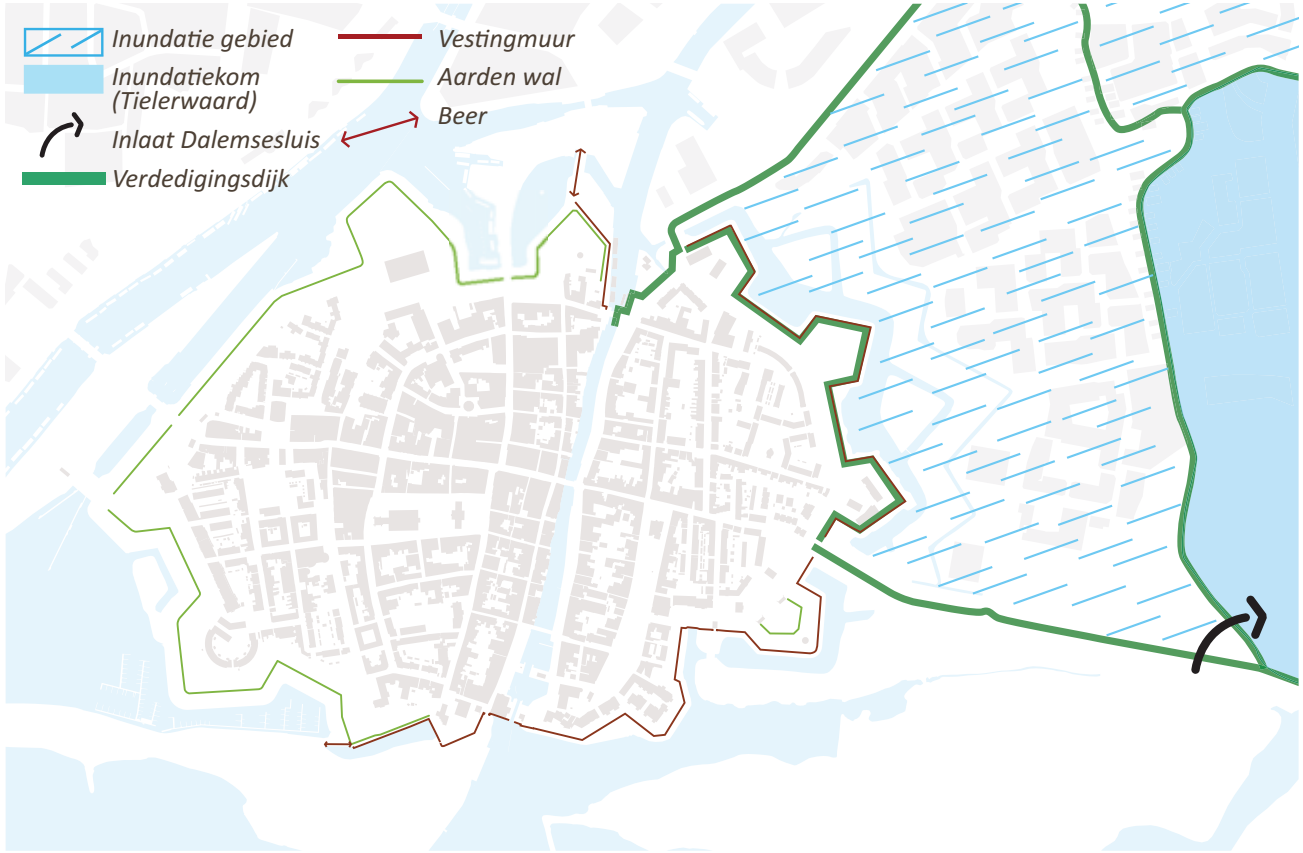

Vestingstad Gorinchem als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie

Nieuwe Hollandse Waterlinie

Koning Willem I besloot op advies van Cornelis Krayenhoff, generaal en waterbouwkundige, om Utrecht binnen de (Oude) Hollandse Waterlinie te brengen.
In 1815 werd gestart met de aanleg van de Utrechtse Linie, de latere Nieuwe Hollandse Waterlinie. In 1874 trad de Vestingwet in werking. Op dat moment wordt deze nieuwe linie formeel onderdeel van het verdedigingssysteem van ons land.
Net als bij de oude linie was onderwaterzetting het middel om vijandelijke legers tegen te houden. Een laag water van ongeveer een halve meter, over een breedte van drie tot vijf kilometer zou voor soldaten en materieel onmogelijk te passeren zijn.
De oostelijke stadsuitbreidingen van Gorinchem bevinden zich in het vroegere inundatiegebied. De Dalemsedijk begrensde samen met de Lingedijk en de oostelijke stadswal het gebied dat onder water gezet kon worden.

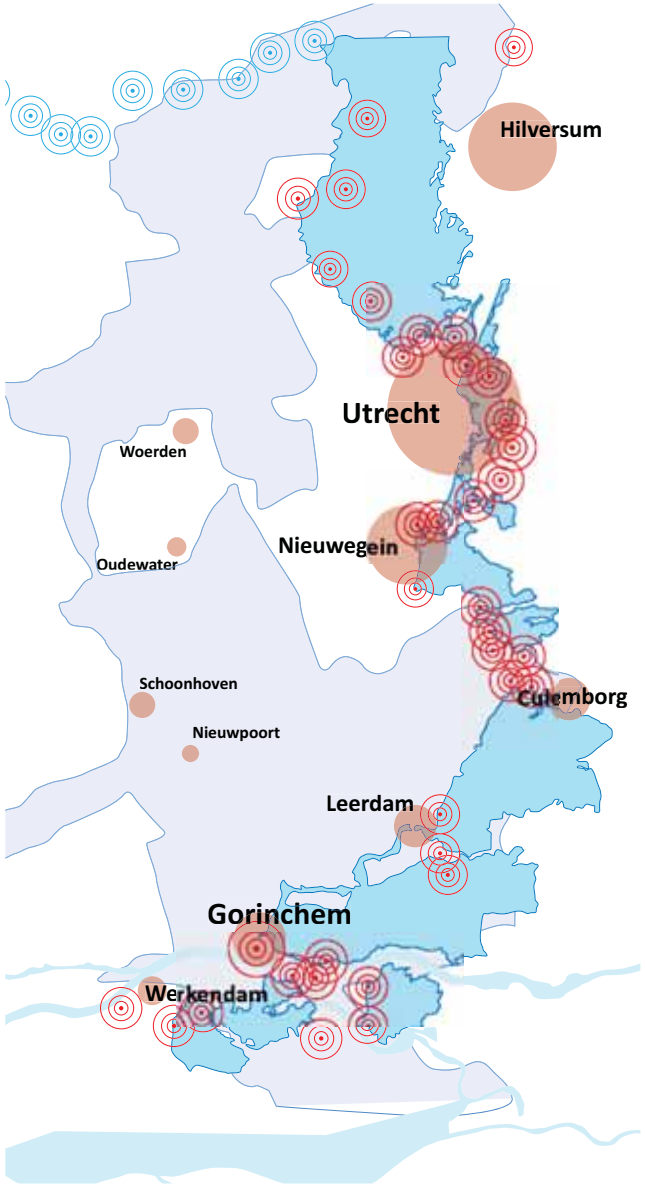

Oude- en Nieuwe Hollandse Waterlinie

Inundatie gebied Oude Hollandse Waterlinie

Inundatie gebied Nieuwe Hollandse Waterlinie

UNESCO-werelderfgoed

Verwacht wordt dat in 2019 de Nieuwe Hollandse Waterlinie op de UNESCO werelderfgoedlijst komt. De Stelling van Amsterdam heeft al vanaf 1996 de status van UNESCO-werelderfgoed. Nederland is druk bezig om die status uit te breiden met de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De werelderfgoedstatus is belangrijk voor het behoud en de ontwikkeling van de forten en voor het toerisme. Ook op de vesting Gorinchem kan dan meer aandacht worden gevestigd.

Beschermd stadsgezicht

De binnenstad van Gorinchem is in 1988 aangewezen als beschermd stadsgezicht. In de aanwijzing staat het volgende: *''De Gorkumse binnenstad vormt met haar omhullende vestinggordel een, ondanks enkele zwakkere overgangsgebieden, hechte ruimtelijke eenheid. Gezien de bijzondere gaafheid van de vestingwerken en hun belang voor het stadssilhouet is een zo groot mogelijk deel van het van oorsprong daartoe behorende schootsveld in de bescherming betrokken''.* En vervolgens: *''Het stadssilhouet van Gorinchem is bijzonder waardevol, vooral vanuit het zuiden en zuidoosten, waar over grote afstanden vrij zicht daarop bestaat. De buitendijkse terreinen hebben bovendien een grote landschappelijke en natuurwetenschappelijke waarde. In het silhouet spelen de vestingwallen door hun relatief grote hoogte en hun bovendien opgaande boombeplanting een overheersende rol. De vestingstad tekent zich hierdoor scherp in de omgeving af.''*

Beschermd stadsgezicht

Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke ontwikkeling van het gebied te onderkennen en als een zwaarwegend belang bij verdere ontwikkelingen in het gebied te betrekken. De aanwijzing geeft een basis voor een ruimtelijke ontwikkeling. Ruimtelijke ontwikkelingen spelen in op de aanwezige kwaliteiten, maken daar gebruik van en bouwen daarop voort. Het beschermd stadsgezicht is als *Waarde-Beschermd stadsgezicht* opgenomen in het bestemmingsplan "Binnenstad en omgeving."

Rijksmonument

De vestingwerken zijn, inclusief de bijbehorende militaire gebouwen, in 1993 aangewezen als rijksmonument. In de aanwijzing staat het volgende: *''Hoewel hier en daar delen verloren zijn gegaan of zijn gewijzigd is het geheel, gevormd door een hoofdwal, elf bastions, een hoofdgracht, twee beren, een poortgebouw, buitenwerken, enige bomvrije gevechtsopstellingen en idem magazijnen, alsmede enkele tot de vesting behorende utiliteitsgebouwen,*

- *wegens het grotendeels gave karakter als voormalige, vrijwel regelmatig elfhoekige, voornamelijk volgens het Oudnederlandse stelsel gebouwde, vesting;*
- *wegens het vrijwel gave karakter als riviervesting met een haven binnen de omwalling en verdedigbare sluiswerken;*

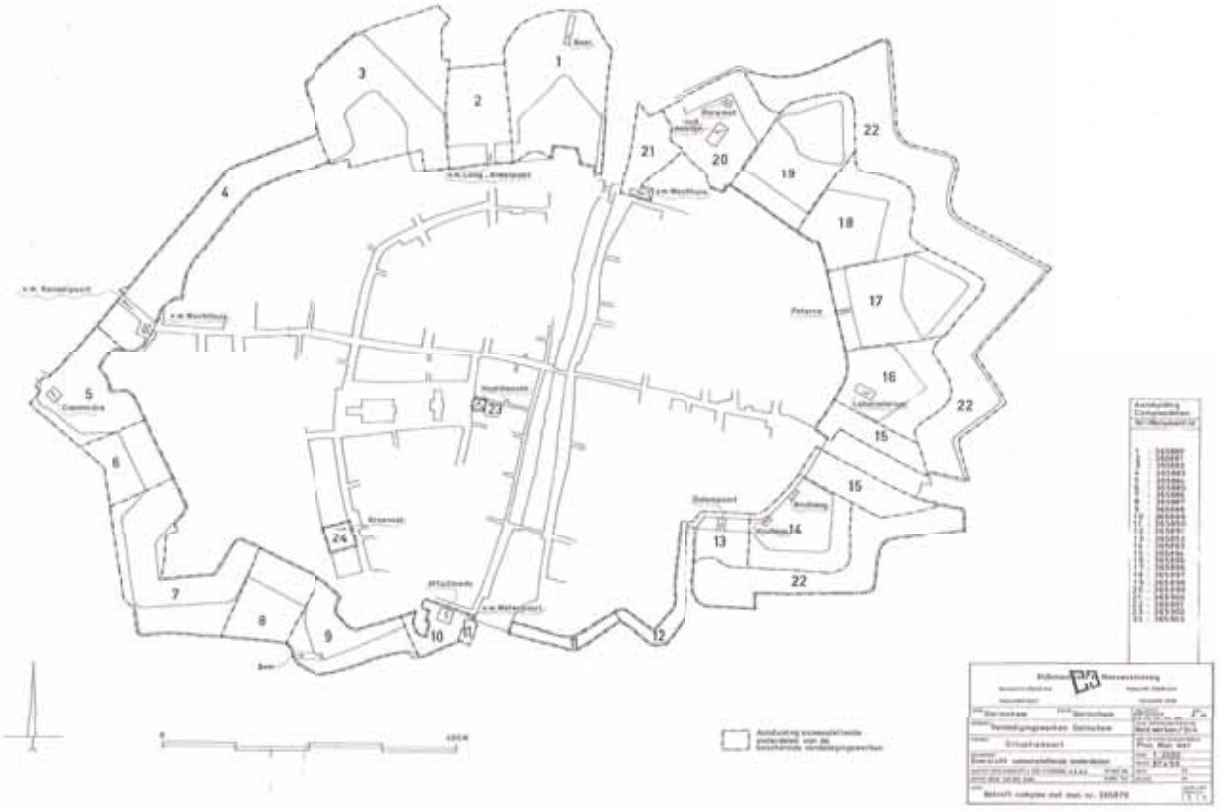

Kaartbeeld behorend bij aanwijzing Rijksmonument december 1992 (Rijksdienst voor de Monumentenzorg)

een goed en gaaf voorbeeld van een zestiende-eeuws complex van verdedigingswerken bij de samenkomst van drie rivieren, hetwelk na enkele aanpassingen een uitgebreider en meervoudiger functie in de 17e tot en met 20e eeuwse verdedigingsstelsels kon blijven vervullen; welk geheel van algemeen belang is op grond van zijn architectuurhistorische, krijgsgeschiedkundige en oudheidkundige waarde''.

De vestingwerken zijn als rijksmonument ingeschreven in het Monumentenregister. Dit register wordt beheerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Sinds 1 juli 2016 geldt de Erfgoedwet. Daarin is voor rijksmonumenten geregeld dat voor wijzigingen en werkzaamheden aan het monument een 'monumentenvergunning' nodig is. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en de gemeentelijke monumentencommissie zullen, bij uitwerking van onderdelen van het Vestingplan naar een concreet uitvoeringsproject, een advies uitbrengen aan het college van burgemeesters en wethouders van de gemeente Gorinchem over het verlenen van de monumentenvergunning.

Cultuurhistorische betekenis

Ondanks de ruimtelijke ontwikkelingen vanaf het midden van de 20e eeuw is de voor de vestingstad zo karakteristieke geïsoleerde ligging grotendeels behouden gebleven. De vaarwegen ten westen en noorden van de stad en ook de voorwerken aan de oostzijde van de stad hebben ervoor gezorgd dat uitbreidingen van de stad pas ver daarbuiten konden plaatsvinden. Aan de zuidzijde en zuidoostzijde van de stad is de vrije ligging geheel bewaard gebleven door de openheid van de brede rivier met uiterwaarden. Het aantal toegangen tot de vesting is beperkt gebleven. Dit versterkt het gevoel van de beslotenheid van de compacte binnenstad.

Vestingsteden als Naarden en Heusden zijn bij een breed publiek bekend. Voor Gorinchem geldt dat in mindere mate. Dat is eigenlijk vreemd omdat Gorinchem samen met Naarden tot de grootste vestingsteden in de Hollandse Waterlinie behoort. Gorinchem heeft een nagenoeg compleet intact zijnde vestingwal, nagenoeg overeenkomstig de situatie bij eerste aanleg aan het begin van de 17e eeuw.

De status van garnizoensstad en de militaire functie die de wallen vervulden hebben de stad lang beperkt in haar groei, maar hebben er uiteindelijk ook voor gezorgd dat het vestingstelsel bijna volledig gaaf is gebleven.

De oorspronkelijke militair-defensieve functie van de vesting is gewijzigd in die van een stedelijk groengebied, een stadspark. Daarmee is een nieuwe dimensie aan het stadsgezicht toegevoegd.

Inventarisatie

De Woelse waard

Parkachtige uistraling op de wal

Natuur aan de voet van de vestingwal

Bomen en groenstructuren op en rond de vesting

4. Inventarisatie

Landschappelijke structuren
De aanleg van de stadswallen aan het einde van de 16e eeuw hebben gezorgd voor een prachtige groene gordel rond de binnenstad. De groene wallen met laanbeplanting vormen een continu, ringvormig stadspark. Het is een prachtige groene oase tegen de versteende binnenstad aan.

Bomen
Oorspronkelijk stonden er geen bomen op de stadswallen. Later zijn deze aan de binnenzijde van de wal (walgang) en vervolgens ook bovenop de wal toegevoegd. De boomstructuur is beeldbepalend voor het aanzicht en het herkenbare continue karakter van de stadswallen. De bomenrijen kennen een min of meer vaste ritmiek. Er zijn verschillende boomsoorten toegepast: kastanjes, platanen, essen en populieren. Binnen een bomenrij is overwegend één soort toegepast.

Bomeninventarisatie
De gemeente Gorinchem heeft haar bomenbestand geïnventariseerd. De bomenrijen op de wal zijn aangewezen als monumentale bomen. De bomen op de bastions en een aantal bomen aan de voet van de vesting zijn aangemerkt als beeldbepalende boom. Beide categorieën hebben een beschermde status. Voor monumentale bomen geldt behoud als uitgangspunt. Bij het eventueel kappen van bomen (bijvoorbeeld vanuit veiligheidsoverwegingen of bij ziekte) geldt altijd een herplantplicht.

Groen aan de voet van de vesting
Het groen aan de voet van de vesting heeft zich op een aantal plekken door extensief onderhoud weelderig kunnen ontwikkelen. Op sommige delen is aan de voet van de muur meidoorn aangeplant (bij de Oostgracht en bij bastion VIII, bij molen de Hoop). Op andere delen zijn (knot)wilgen aangeplant. Onder andere bij de Passantenhaven en het Paardenwater.
De natuurwaarden op de overgang van (laag) land naar water zijn interessant en een waardevolle voedingsbodem voor flora en fauna.

Voorwerken
De ravelijnen en het glacis aan de oostzijde van de stad zijn voor een groot deel in gebruik door volkstuinders. Het gebied is niet openbaar toegankelijk.
Het noordelijk gelegen ravelijn wordt niet gebruikt voor volkstuintjes, maar is weelderig begroeid. De natuurwaarden zijn hier groot.

Groengebieden buiten de vesting
De vesting van Gorinchem sluit aan op de groen- en natuurgebieden daarbuiten. Het stadspark *Buiten de Waterpoort* is een monumentaal stadspark met prachtige vergezichten over de rivier.
De Woelse Waard ten oosten van de stad is een prachtig natuurgebied. Langs de oever van de Merwede ligt een aantal voormalige zandwinputten. Verder is het gebied grotendeels in gebruik als agrarisch productiegrasland. Het grasland is niet toegankelijk. Er zijn veel weidevogels en ganzen te vinden. Vanuit Gorinchem biedt het een weids uitzicht over de Merwede naar Sleeuwijk, Woudrichem en slot Loevestein.

Natuurwaarden
De bomen op de vestingwal zijn, in combinatie met het kruidenrijk gras, niet alleen waardevol in beeld maar ook voor de natuurwaarden van de stad. De binnenstad kent, buiten de vestingwallen, nauwelijks groene plekken. De milieuwaarde voor de stad is groot. De bomen slaan CO^2 op, vangen fijnstof af en zorgen voor verkoeling aan de rand van de stad.
Naast de bomen is de grachtenstructuur en dan vooral de overgangen tussen nat en droog een waardevol gebied voor planten en dieren. Voor vogels, maar ook voor zoogdieren als de bever, zijn de gebieden aan de Merwedezijde een leefgebied. Ook de vesting zelf heeft interessante natuurwaarden. Zo zijn er in gemetselde delen van de vestingmuren zeldzame varens en andere flora te vinden en bevinden zich in het stenige talud langs de Lombardstraat bijzondere bijenkolonies.

Routestructuren

De groene gordel rond de stad is voor veel inwoners van Gorinchem een belangrijk uitloopgebied. Binnenstadsbewoners lopen geregeld een *rondje vesting*.
De wandelpaden, aangelegd in de jaren zeventig en tachtig, hebben van het militaire verdedigingsstelsel een stadspark gemaakt. Niet alleen de Gorcumers maken dankbaar gebruik van de wallen als stadspark, ook bezoekers combineren een bezoek aan de stad graag met een wandeling over de wallen. Vanaf het wandelpad kun je op veel plekken afdalen de binnenstad in. De opgangen naar de vestingwallen zijn niet in alle gevallen duidelijk en netjes ingericht.

De wandelroute kruist op een aantal punten belangrijke verkeersaders de stad in. Dit is het geval bij de Kanselpoortcoupure; bij de Arkelpoortcoupure; bij de Vijfde Uitgang en aan de oostzijde bij de Dalemsedijk. Op een aantal plekken is de oversteek voor voetgangers onveilig.
De wandelroute over de vesting is onderbroken daar waar de Linge de vesting doorkruist (omgeving Waterpoortcoupure en omgeving Korenbrug). Op deze twee plekken is het vervolg van de wandelroute over de vesting onduidelijk. Bij de Waterpoortcoupure is er nauwelijks ruimte voor de voetganger.

Wandelpaden over de wal

Opgang naar de wal

Omgeving Korenbrug

Wandelpaden vestingwal (bovenlangs)
Wandelpaden vestingwal (onderlangs)
Hoofdstructuur gemotoriseerd verkeer
Wandelgebieden binnenstad

Routestructuren

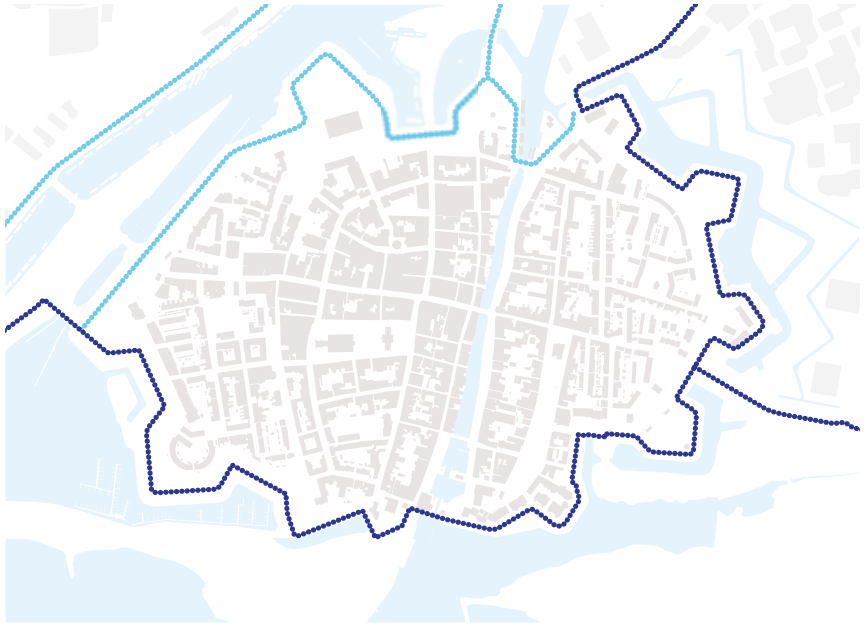

Primaire en secundaire waterkeringen

Hoofd/ primaire waterkering

Regionale/ secundaire waterkering

Waterkering

De vestingwallen hebben een belangrijke waterkerende functie. Aan de zijde van de Merwede maken de vestingwallen onderdeel uit van de hoofdwaterkering (primaire waterkering). Dat geldt ook voor het gedeelte langs de Oostgracht.
De vestingwallen aan de noordwestzijde van de stad langs de grote Merwedesluis tot aan de Linge maken onderdeel uit van de regionale waterkering (secundaire waterkering).

In de periode 2003 - 2006 is de primaire waterkering langs de vluchthaven, het zuidwestelijk gedeelte van de vestingwallen, versterkt. Daarbij is het verloop van de wal niet gewijzigd maar is wel het profiel van de waterkering aangepast en voor een deel met basaltkeien bekleed.

Waterschap Rivierenland is bezig met het uitwerken van het plan voor de dijkversterking en dijkverhoging van de Dalemsedijk. Er dient rekening gehouden te worden met een ophoging van de dijk met circa 75 centimeter. De uitvoering van de versterking en verhoging van de Dalemsedijk is gepland vanaf 2023.
Het gedeelte van de waterkering aan de zuidzijde van de stad vanaf de grote Merwedesluis tot aan de Dalemsedijk zal onderzocht worden vanaf 2022. Voor dit gedeelte is de verwachting dat de waterkering qua hoogte voldoet. Wel zal een versterking van dit gedeelte van de waterkering aan de orde zijn.

De overige delen van de waterkering voldoen voor de lange termijn. Voor deze delen zijn door het waterschap vooralsnog geen aanpassingen en ook geen onderzoeken voorzien.

Verwachtingswaarde dijkringen, bescherming voor hoogwater veiligheid

Voldoet

Naar verwachting sterkte onvoldoende
(verkenningsfase 2022)

Voldoet niet qua sterkte en hoogte
(Uitvoering versterking 2023)

Dijkring Betuwe-Tiel, Dalemse dijk

Dijkring Alblasserwaard Vijfheerenland, Vluchthaven

Regionale dijkring, vestingwal langs Grote Merwedesluis

1. Stenen Beer
2. Molen Nooit Volmaakt
3. 2 Kanonnen
4. Korenbrug/ Waaiersluis
5. Vestingmuur
6. Sluisje
7. Luisterpost & Groot kruitmagazijn/ Bunker
8. V.I.S. Kazemat
9. Klein buskruitmagazijn
10. Ondergrondse bunker
11. Trap naar de voormalige schietbaan
12. Poterne
13. Laboratorium
14. 2 Buskruitmagazijnen
15. Molen: de Hoop
16. 2 Kanonnen
17. Dalempoort
18. Sluis en Sluiswachterswoning
19. Waterpoort
20. Tolhuis
21. Klein buskruitmagazijn
22. Stenen Beer
23. Kanon
24. Caponnière
25. Wachthuis militairen
26. Kanselpoort
27. Schotbalkenloods
28. Klein buskruitmagazijn
29. Arkelpoort

Gebouwde objecten behorend bij de vestingwal

Gebouwde objecten

Aan of op de vestingwallen bevindt zich een groot aantal gebouwde objecten uit verschillende tijdsperiodes, veelal met een militaire geschiedenis.

Molens, coupures, wachthuizen en stenen beren

Opvallend zijn de twee molens, op bastion I en VIII, die hoog boven de wal uitkomen. Vroeger stonden er op meer bastions molens. Een groot aantal daarvan is door brand verwoest.
Belangrijke gebouwde objecten zijn de coupuremuren. Van de vier oorspronkelijke stadspoorten zijn er drie vervangen door coupures. Coupures zijn doorgangen in de wal/waterkering. In geval van een calamiteit moet deze plek op de kerende hoogte worden gebracht.
Aan de zijkanten van de coupure zijn hiervoor muren aangebracht met sleuven waarin schotbalken geplaatst kunnen worden. Bij de coupures staan (oude) loodsen voor de opslag van de schotbalken.
De markante Dalempoort is bewaard gebleven. Bij elke toegang tot de stad stond vroeger een wachthuis. Bij de Kanselpoortcoupure staat het wachthuis er nog.
De Gorcumse vesting beschikt ook over twee stenen beren. Een beer is een combinatie van een verdedigings- en een waterwerk. De stenen dam maakte toetreding van de stad door de vijand onmogelijk en scheidde tevens het rivierwater van de vestinggracht.

Militaire gebouwen

Veel gebouwen in de garnizoensstad Gorinchem hadden een militaire functie. Denk daarbij aan de Hoofdwacht, de Tolkazerne en het Arsenaal.
Ook aan de vestingwerken waren militaire gebouwen gekoppeld. Een groot aantal daarvan is nog intact.

Er zijn meerdere buskruitmagazijnen en een laboratorium. In het laboratorium werd het buskruit afgewogen, in zakken gedaan en verspreid over de magazijnen. Op een aantal van de bastions zijn kanonnen opgesteld.
Bijzonder is de caponnière bij de grote Merwedesluis. Deze is gebouwd ten tijde van de aanleg van de Merwedesluis. Bastion III verdween als gevolg van de aanleg van de sluis. Door een nieuwe uitbouw aan de hoofdwal, de caponnière, kon de stadsgracht hier weer goed verdedigd worden.
Op het bastion bij de Vijfde Uitgang is een zogenaamde V.I.S. Kazemat gebouwd, een zware betonnen bunker. Het staalconstructiebedrijf De Vries Robbé kreeg toestemming om uit te breiden in de vrije schootsvelden, op voorwaarde dat de vesting met deze V.I.S. Kazemat zou worden versterkt.
In 1950 werd de Luisterpost gebouwd op het bastion bij de Vijfde Uitgang. Het gebouw was bedoeld als militair instructielokaal, maar werd al snel gebruikt voor spionage. Radioverkeer van de Russen werd hier afgeluisterd.

Geen van de aan de vesting gekoppelde gebouwen heeft nog een militaire functie. In de buskruitmagazijnen aan de Dalemwal zijn nu expositieruimtes. De Luisterpost en het ernaast gelegen voormalige buskruitmagazijn wordt door verschillende verenigingen gebruikt onder andere voor muziek en dans. In de caponnière is kleinschalige horeca gevestigd.

Kruitmagazijn

Molen de Hoop

Luisterpost en de Bunker (Groot Kruitmagazijn)

Kwaliteiten en knelpunten

Kwaliteiten

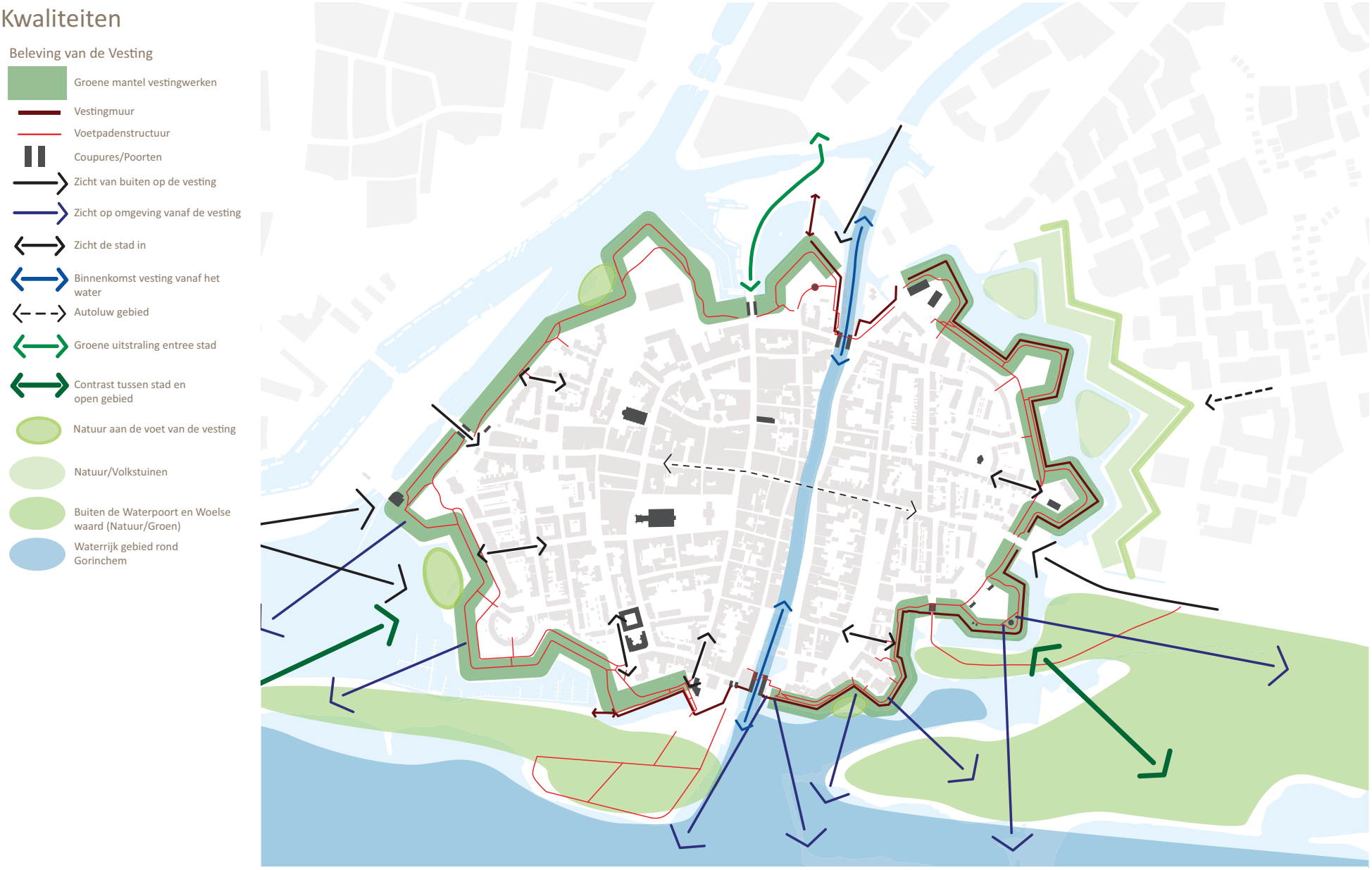

Kwaliteiten die naar voren kwamen tijdens de ontwerpgroepavonden

5. Kwaliteiten en knelpunten

Kwaliteiten

Na een rondgang over de vesting heeft de Ontwerpgroep kwaliteiten en knelpunten benoemt. De kwaliteiten zijn veelal gerelateerd aan natuur- en historische waarden.

Een grote kwaliteit van de vesting van Gorinchem is de groene mantel die het stadspark vormt rond de stad en vergezichten over de rivier en de uiterwaarden biedt. Bij een rondgang over de wallen wordt steeds een nieuwe blik op de omgeving geboden. Het contrast tussen de compacte, besloten stad en het open gebied daarbuiten is vanaf de wallen prachtig te beleven. Het water van de vestinggracht, de Linge en de Merwede dragen sterk bij aan dat contrast.
De natuur aan de voet van de vesting met de aansluiting op het stadspark Buiten de Waterpoort en de uiterwaarden van de Woelse Waard zijn bijzondere landschappelijke kwaliteiten.

In de sfeer van groen en natuur is de historie op veel plekken te beleven. Stadswallen en -muren, coupures en historische gebouwen roepen het militaire verleden van de stad op. Dit spreekt tot de verbeelding. Bij een rondgang over de wallen zijn relicten van het militaire verleden uit verschillende tijdsperiodes zichtbaar.

Bijzonder van Gorinchem ten opzichte van andere vestingsteden is het levendige karakter van de Gorcumse vesting. In andere vestingsteden is de vesting vaak strak geschoren en toont de stad zich als een museumstad. In Gorinchem is in de historische context van de vestingwallen ook ruimte voor recreatie, wandelen, struinen en natuurontwikkeling. Juist dat samengaan van kwaliteiten maakt dat de Gorinchemse vesting leeft!

Vesting Naarden, museumstad

Knelpunten/Kansen

- Toegangen tot de stad
- Ontbrekende schakel voetpaden-structuur
- Coupures/Poorten
- Zicht van buiten op de vesting
- Binnenkomst/ Zicht op de vesting vanaf het water
- Invulling wateractiviteiten
- Invulling wateractiviteiten
- ? Invulling binnenzijde bastions
- Gebied rondom de Lingesluis
- Kruisingen voetgangers van de wal en atuoverkeer
- Hotel Buiten de Waterpoort
- Waterkeringen onvoldoende
- Natuur aan de voet van de vesting
- ? Volkstuinen (Ravelijnen en Glacis nauwelijks beleefbaar)
- Glacis/ Voorwerken Dalempoort
- Natuurgebiedjes aan de wal
- Uitstraling dijkprofiel

Algmeen: Te weinig variatie in boomsoorten

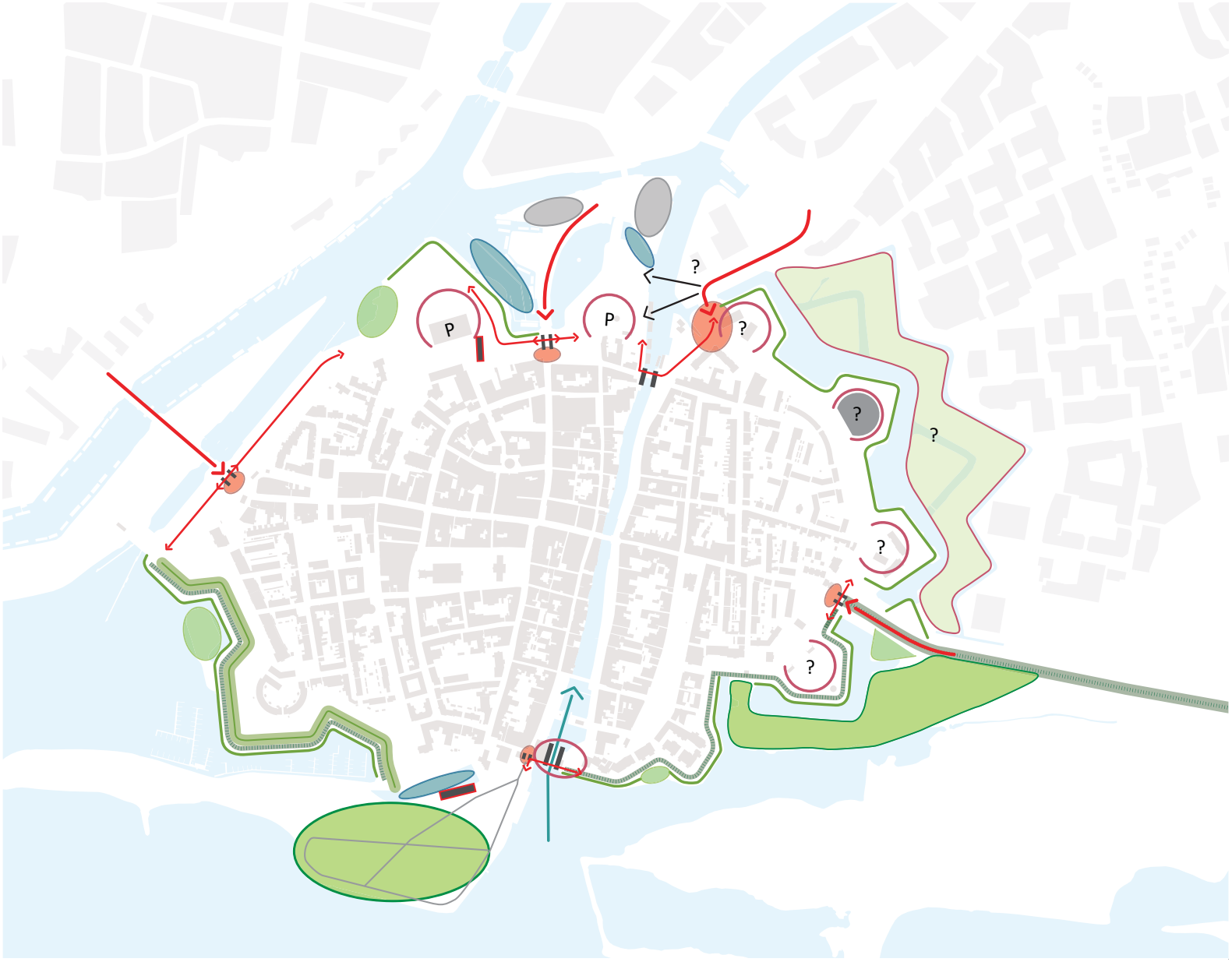

Knelpunten die naar voren kwamen tijdens bij de Ontwerpgroep

Knelpunten

De knelpunten zoals in de Ontwerpgroep op hoofdlijnen zijn benoemd zijn veelal gerelateerd aan een duidelijke uitstraling van de vestingwal, routestructuren en beheer.

De 16e eeuwse vesting is nagenoeg geheel intact gebleven. Door ontwikkelingen in de loop der tijd heeft de vesting aan uitstraling ingeboet. Dit speelt sterk bij de toegangen tot de vesting. Het ooit sterke contrast tussen het gebied buiten en het gebied binnen de vesting is niet meer overal voldoende herkenbaar.
Zo is een van de belangrijkste toegangen tot de stad, de Kanselpoortcoupure, een zware verkeersader geworden. Bij het benaderen van de vesting van buitenaf is de uitstraling van en het zicht op de vesting ondergeschikt geworden. Dit speelt ook bij de Vijfde Uitgang en de Dalemsedijk.

Bij de vluchthaven is het herkenbare vestingprofiel na de dijkversterking aangetast. Een deels met basaltkeien beklede dijk vormt hier de vestingwal.
De voetpadenstructuur is in functionele zin aanwezig. Niet op alle plekken is het verloop vanzelfsprekend en herkenbaar. Het rondje vesting is compleet, maar zou een veel sterker en samenhangender route kunnen zijn.

In algemene zin is het extensieve beheer van de vestingwallen als knelpunt te benoemen. Vooral in de zomer leidt dit tot een rommelig beeld. Opgangen naar de vesting vanuit de stad worden overwoekerd en de weelderige, hoog opgaande natuur aan de voet van de vesting ontneemt op sommige plekken het zicht op de vesting vanaf de buitenzijde.

De inrichting van de binnenzijde van de bastions is op een aantal plekken onduidelijk en heeft onvoldoende kwaliteit.

Tenslotte de voorwerken aan de oostzijde van de stad: deze maken een belangrijk onderdeel uit van de vestingwerken. Het gebied buiten de Dalempoort is open grasland. De relatie met de vestingwerken is met de huidige inrichting weinig herkenbaar. De voorwerken tussen de Dalemsedijk en de Vijfde Uitgang zijn niet openbaar toegankelijk. Het complex van volkstuintjes dat hier is gevestigd is afgesloten met hekken.

Dijkprofiel langs de Merwede

Voetpadenverloop

Opschot/ onbeheerde natuur aan de voet van de vesting

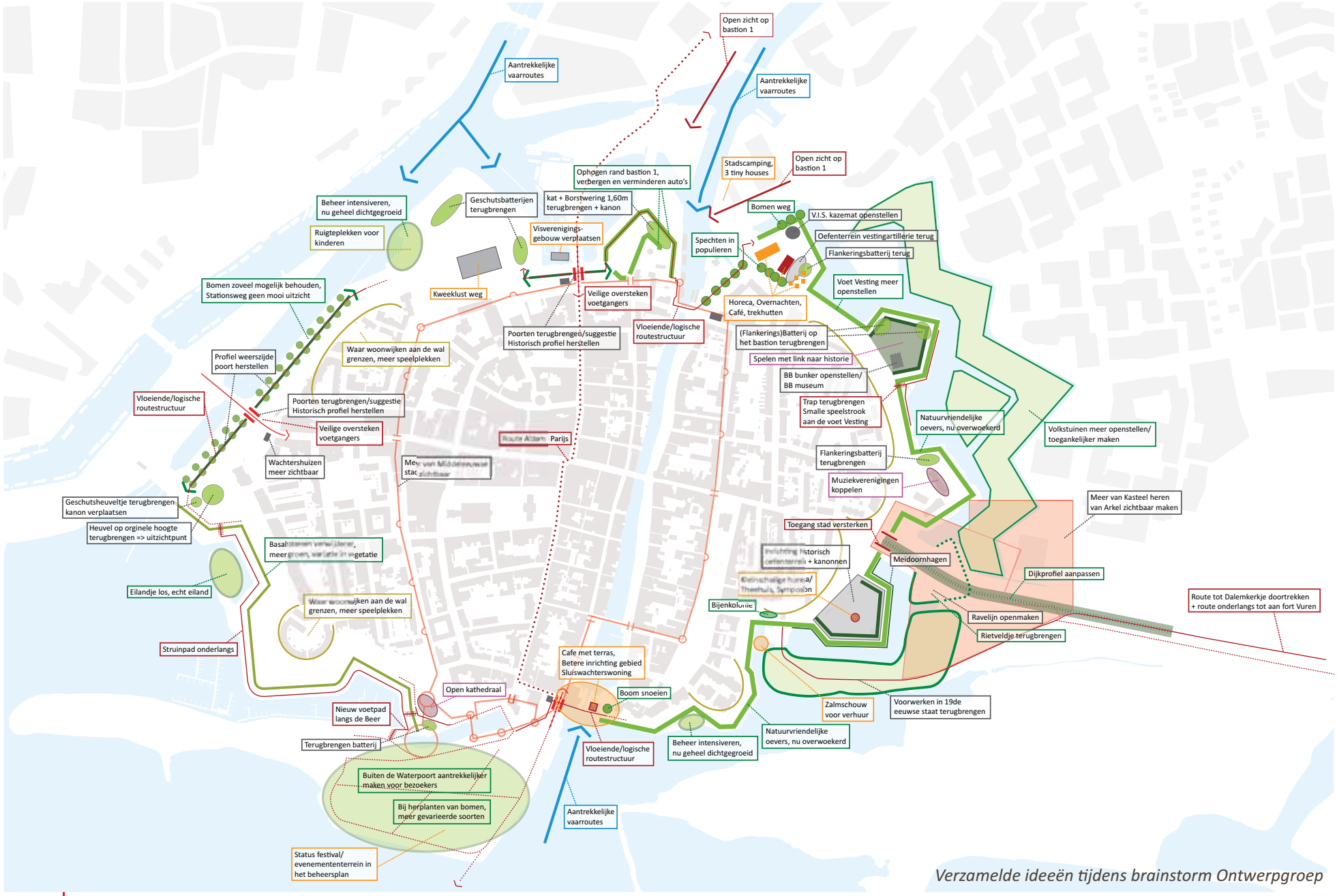

Verzamelde ideeën tijdens brainstorm Ontwerpgroep

Ideeënkaart

Met de ontwerpgroep is, vooruitlopend op het ontwikkelen van een integrale visie op de vestingwerken, een avond gebrainstormd over kansen voor de vesting. Er zijn zeer uiteenlopende ideeën voor de vesting benoemd en op schetsen weergegeven. Op het hiernaast weergegeven kaartbeeld wordt een indruk gegeven van alle ideeën die zijn geopperd.

Voorbeelden zijn:

- Restaureren flankeringsbatterijen en geschutsheuvels;
- Vloeiende/ logische routestructuren;
- Kasteel van de heren van Arkel zichtbaar maken;
- Stadscamping aan de Linge;
- Stadspoorten terugbrengen;
- Ruigte/ ruige speelplekken voor kinderen aan de voet van de vesting realiseren;
- Wachtershuizen bij de stadspoorten terugbrengen;
- Natuurvriendelijke oevers.

De reeks aan ideeën is niet de letterlijke basis voor de visie op de vesting. Het ontwikkelen van losse ideeën bracht vooral een goede discussie teweeg over het gewenste beeld voor de vesting.
Meer ruimte voor recreatie? Meer beleving van het militaire karakter van de vesting? En welk tijdsbeeld houden we dan aan? Meer ruimte voor natuur?
Hoe verhoudt zich dat tot het strakke beeld van vestingwerken?
Precies die afwegingen geven het belang van een integrale visie op de vesting weer. In het volgende hoofdstuk wordt de visie en de daarin gemaakte keuzes op hoofdlijnen weergegeven.

Ideeën met schetsen verbeelden

Ontwerpgroep aan het werk

Visie

Visiekaart Vestingplan Gorinchem

Vesting Gorinchem

Stadswal - groene mantel rond de stad

Vestingmuur

Kenmerkende gebouwen behorend bij de vestingwal

In profiel en op hoogte brengen van de wal

Versterken uitstraling van coupures

Versterken van toegangen

Dijk verhogen en herprofileren

Indicatieve contouren Kasteel Heren van Arkel

Indicatieve contouren Middeleeuwse stad

Indicatieve contouren Bastion III

IV Nummering Bastions

Groene mantel

Streefbeeld bomen aan binnenzijde van de wal

Beeldbepalende bomen buiten de vesting

Meidoornhagen aan voet van de vesting

Lage natuur op de overgang naar het water

Historisch reliëf voorwerken terugbrengen

Voorwerken in gebruik als volkstuinen

Natuur Ravelijn

Routestructuren

Vestingpad bovenlangs

Struinroute aan de voet van de vesting

Voetpad aan binnenzijde vesting met toegang tot stad

Voetpaden buiten de vesting

Onverhard voetpad Dalempoort - Dalemsedijk

Mogelijke toekomstige voetgangersverbinding met Wijdschild

Onderbreking vestingpad, route via stad

Aandacht voor het entreegebieden en verloop route

Gebruik en inrichting van de Bastions
(aanvullend aan historie)

Herstellen van historische reliëf

Uitbreiden parkeervoorziening binnenstad

Wonen

Geschiedenis van de Middeleeuwse stad en Blauwe Toren beleven

Muziekverenigingen en culturele activiteiten

Spelen in groene context

Culturele activiteiten

Indicatieve contouren voormalige Bastion III

6. Visie

Cultuurhistorische onderlegger

In hoofdstuk 3 is de rijke historische geschiedenis van de Gorcumse vesting beschreven. De vestingwerken kennen hun oorsprong omstreeks 1600 en zijn in de loop der eeuwen aangevuld en aangepast. Tot diep in de 20e eeuw bleven de vestingwerken haar militaire functie behouden.
Dit gegeven maakt dat de vesting van Gorinchem van grote architectuurhistorische en krijgsgeschiedkundige waarde is.
Bij het wegvallen van de militaire functie van de vesting is daar een belangrijke waarde aan toegevoegd: die van een stadspark met monumentaal groen.

De bestaande cultuurhistorische waarden zijn de onderlegger voor de visie. Deze visie bouwt voort op die waarden. In alle toekomstige uitwerkingen van onderdelen van de visie dienen die waarden centraal te staan.
Met de cultuurhistorische waarden wordt bedoeld het geheel aan ontwikkeling van de vestingwerken van 1600 tot nu toe. Niet een bepaald tijdsbeeld staat daarin centraal. Een rondgang rond de vesting geeft juist een interessant inzicht in meerdere tijdlagen.

Samenhang

De Gorcumse vesting is een ‘levende vesting’ die wordt bepaald door de volgende drie kernkwaliteiten:

a) De vesting laat de (militaire) geschiedenis leven
b) De vesting als stadspark
c) De vesting geeft ruimte aan natuur en biodiversiteit

In het Vestingplan wordt naar een zorgvuldig evenwicht gezocht tussen deze drie kernkwaliteiten. Beoogd wordt niet een correcte restauratie of reconstructie van de

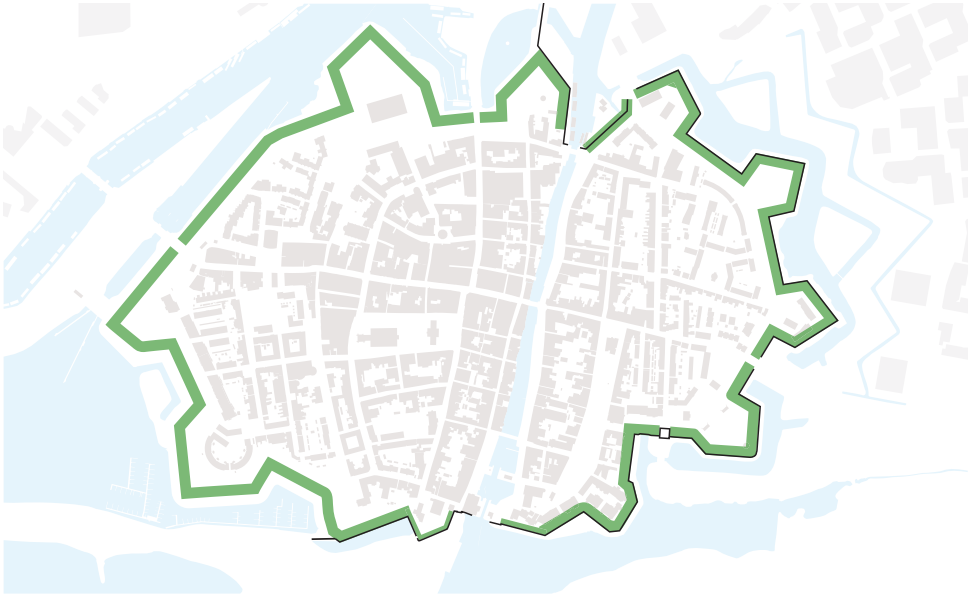

Wal in profiel en op hoogte

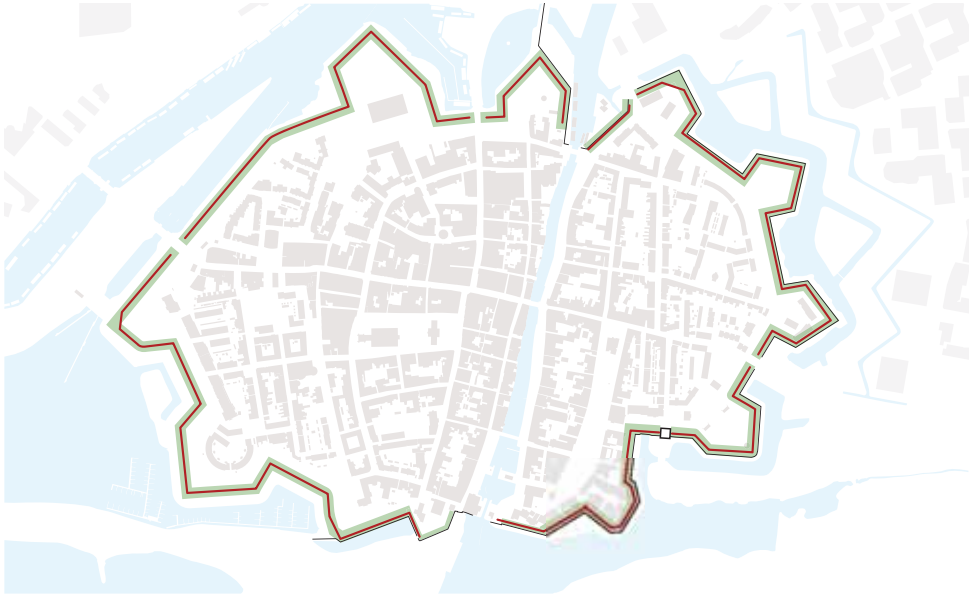

Eenduidig vestingpad

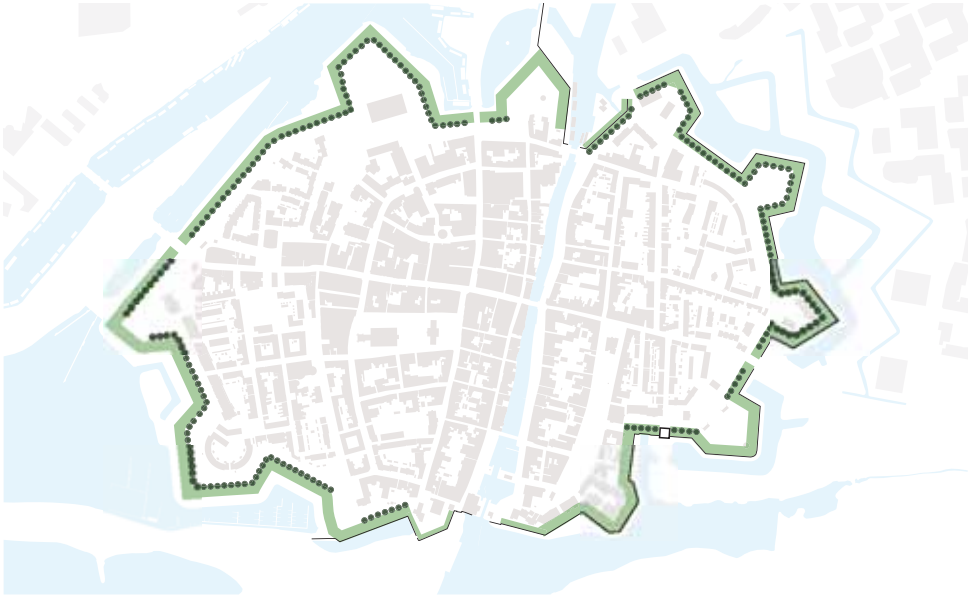

Streefbeeld: bomen aan de binnenzijde van de wal

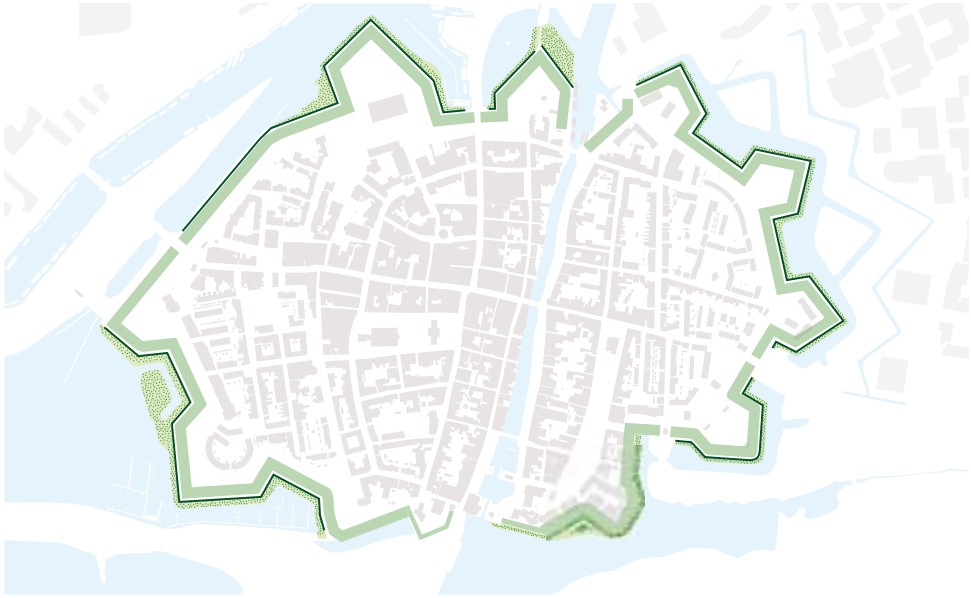

Meidoornhagen en lage natuur aan de voet van de vesting

vesting naar een bepaald tijdsbeeld. We willen natuur ruimte geven zonder het strakke beeld van een vesting te ondermijnen. En we willen ruimte voor recreatie in een stadspark zonder de (cultuur)historische context geweld aan te doen.

Om ruimte te bieden aan het ontwikkelen van de drie kernkwaliteiten is een samenhangend, sterk beeld van de vestingwallen noodzakelijk. Dit samenhangende beeld wordt bewerkstelligd door een viertal hoofd-uitgangspunten:

- Wal in profiel;
- Eenduidig vestingpad;
- Streefbeeld met bomen aan de binnenzijde;
- Meidoornhagen en lage natuur aan de voet van de vesting.

Met het ontwikkelen van dit sterke, samenhangende beeld ontstaat er ruimte om wisselende elementen en sferen te verbinden aan de stadswal. Dit speelt vooral op de bastions.

Wal in profiel brengen

Het herkenbare vestingprofiel is op een aantal plekken aangetast. Soms is dat gebeurd door natuurlijke inklinking van de bodem. Dit is goed te zien bij de coupures. Aan weerszijden van de coupures is de bovenzijde van de wal veel lager komen te liggen dan de bovenzijde van de coupuremuren.

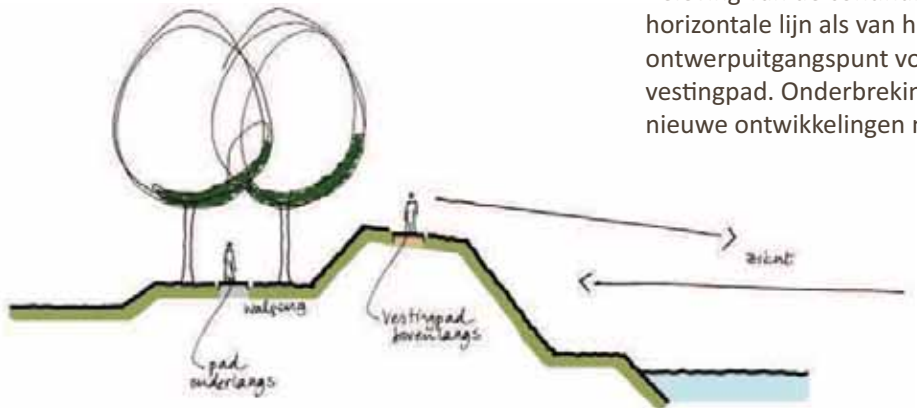

Ook is de wal op sommige plekken aangepast voor verzwaring van de waterkering. Dat is goed te zien bij de vluchthaven.

Uitgangspunt is niet het profiel van de vesting rondom overal eenduidig terug te brengen of te restaureren. Het Vestingplan gaat uit van een herstel van het profiel op die plekken die in de loop van tijd aan uitstraling hebben ingeboet. Met als doel de herkenbaarheid van het groene walprofiel ook op die plekken terug te brengen.

Eenduidig vestingpad

De padenstructuur van het stadspark rond de binnenstad kent op sommige plekken een onduidelijk verloop. Delen van de route lopen bovenop, dan weer daalt de route af naar de walgang en is het vervolg van de route onduidelijk.
Een ‘rondje vesting’ zou een meer vanzelfsprekende route moeten zijn. Ook de herkenbaarheid van het vestingpad is onvoldoende. Een eenduidig vestingpad met een eigen uitstraling, eigen inrichting en meubilair is de ambitie.

Het vestingpad komt zo veel mogelijk bovenlangs te lopen. Op veel plekken is dit al het geval. Van bovenaf zijn de contrasten tussen de stad en het buitengebied het sterkst te beleven. Hier vind je de mooiste vergezichten. Op twee plekken, daar waar de Linge de wal doorkruist, daal je af de stad in.
Beleving van de continuïteit van zowel de horizontale lijn als van het profiel van de vesting is ontwerpuitgangspunt voor de ontwikkeling van het vestingpad. Onderbreking van deze beleving door nieuwe ontwikkelingen moet worden vermeden.

Bomen aan binnenzijde

De monumentale bomen op de stadswallen van Gorinchem zijn prachtig. Hoewel oorspronkelijk geen bomen op de vestingwallen bedoeld waren, ontlenen de wallen inmiddels een groot deel van hun kwaliteit aan het monumentale groen. Uitgangspunt is dan ook behoud van de bomen. Niet alle bomen zijn echter in een goede conditie. En in sommige gevallen is niet een dubbele rij maar een vier rijen dik aangeplant. Dit gaat ten koste van de vitaliteit van individuele bomen en ten koste van de biodiversiteit van de wal. De wal wordt dan zó schaduwrijk dat gras er niet meer goed groeit. Ook kan veiligheid (vallende takken) aanleiding zijn om tot snoei of kap van een boom over te gaan.
Het Vestingplan gaat bij uitval van bomen uit van herplant van bomen aan de binnenzijde van de wal (op de walgang). Dit principe geeft meer ‘licht en lucht’ op de wal. Het zicht van buitenaf op de wal wordt sterker en het zicht vanaf het wandelpad op de wal meer open. Op delen van de vesting (onder andere de Dalemwal en Wolpherenwal) is dit beeld van de wal met bomen aan de binnenzijde al aanwezig.

Meidoornhagen en lage natuur aan voet vesting

Aan de voet van de vesting is in de huidige situatie op veel plekken een wat verrommeld (natuur) gebied ontstaan. Ook aan de voet van de vesting is een scherper beeld gewenst, passend bij de vesting. Aan de voet van de vesting worden meidoornhagen aangeplant. Stekelige meidoornhagen werden vroeger als ‘prikkeldraad’ ingezet om de vijand buiten te houden en eventueel afbrokkelend puin door aanvallen van de vijand tegen te houden. Deze landschapselementen worden teruggebracht met een hoogte van circa 1,2 meter. De meidoornhagen maken aan de voet de scherpe vormen van de vesting zichtbaar en zoneren de walvoet. Er is ruimte voor lage natuur op de overgang naar het water, aan de buitenzijde van de hagen.

Onderdelen van de visie